

**ОСВІТА СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
РОБОЧОЇ СИЛИ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена аналізу проблем освіти сільської молоді на сучасному етапі розвитку українського села. Визначено її роль як одного з головних чинників формування конкурентоспроможної робочої сили. Розглянуто перспективи подальших змін у формуванні освітніх орієнтацій сільського молодого покоління. Запропоновано рекомендації щодо удосконалення системи освіти на сучасному етапі розвитку економіки.

Постановка проблеми

У сучасних динамічних інноваційних умовах розвитку економіки розвинутих країни світу перед Україною постає завдання формування якісно нової економіки. У цих умовах принципово важливим є формування нового типу працівника, спроможного до генерації, використання та розповсюдження нових знань й технологій, що дасть можливість для України реалізації її конкурентних переваг у світовому просторі. Визначальним чинником у забезпеченні конкурентоспроможності робочої сили в умовах глобалізації є освіта населення, у т. ч. сільського. Проте, глибока економічна криза 90-х років, реформування аграрної сфери не найкращим чином відобразилися на рівні освіти та житті сільського населення. Занепад соціальної інфраструктури, зростання депопуляції, деградація та вимирання сіл спровокувало міграційні процеси й відмову від проживання та праці молодого покоління у сільській місцевості, для яких село асоціюється з «відсталістю та безперспективністю».

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Освіта сільської молоді є предметом дослідження багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Широке коло існуючих досліджень у переважній більшості стосується соціально-педагогічних аспектів діяльності сільської молоді (Ю.В. Арутюнян, Т.І. Заславська, В.П. Зволинський, Н.Й. Симуш, А.М. Нікулін, Н.П. Плотніков, О.П. Фадеева та ін.) [6, 9]. У той час, як вчені-економісти переймаються переважно проблемами зайнятості молоді у сільській місцевості (І.Ф. Гнибіденко, М.К. Орлатий, П.Т. Саблук, К.І. Якуба та ін. [3, 7, 11]), «прогалиною» залишається розгляд чинників формування конкурентоспроможності робочої сили як на попередніх стадіях розвитку економічної системи, так і їх зростаючу значимість на сучасному етапі розвитку економіки України.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану рівня освіти сільської молоді в Україні, визначення тенденцій розвитку та розробка пропозицій щодо подальшого її удосконалення.

Об'єкти та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес формування освітніх орієнтацій молоді як чинника конкурентоспроможності робочої сили.

Для вирішення поставлених завдань в якості теоретичної і методологічної бази дослідження використовувалися такі методи: *системний* – для аналізу сучасного стану рівня освіти сільської молоді у взаємозв'язку зі становленням конкурентних відносин на ринку праці; *статистичний та економічний аналіз* – для опрацювання масиву статистичних й емпіричних даних з метою оцінки стану та ефективності освітніх орієнтацій як чинника конкурентоспроможної праці; *графічний* – для наочної ілюстрації досліджуваних явищ та процесів.

Результати досліджень

В умовах інформатизації суспільства та посилення процесів глобалізації пріоритетним завданням є формування й реалізація досконалих конкурентних стратегій, які в подальшому забезпечать нашій державі високий конкурентний статус на міжнародній арені. Реалізація цього завдання потребує посилення уваги до підготовки конкурентоспроможних фахівців різних галузей, здатних конструктивно та креативно мислити, швидко опановувати новітню інформацію, продукувати принципово нові ідеї. Одним із чинників формування конкурентоспроможної робочої сили в Україні є освіта населення, в тому числі освіта сільської молоді.

Станом на 1 січня 2012 р., за даними Державної служби статистики України, у сільській місцевості проживало 14336,9 тис. осіб, що становить 31,3 % від загальної чисельності населення країни. Однак ситуація, що склалася на селі, характеризується рядом негативних тенденцій: старінням та вимиранням сіл, занепадом соціальної інфраструктури, безробіттям, бідністю. Вражаючих темпів набирає рівень демографічно-відтворювального потенціалу села: рівень народжуваності сільського населення, в розрахунку на 1000 осіб, знизився з 13,7 до 9,4 осіб, рівень смертності підвищився з 14,4 до 20,5 осіб і перевищив аналогічний показник смертності міського населення в 1,4 раза [1].

Дати об'єктивну оцінку рівню освітнього потенціалу сільської молоді можна за допомогою агрегованого показника – кількість років освіти (навчання), що припадають у середньому на 1 особу не молодше певного віку або певного вікового інтервалу. Для розрахунку цього показника якісні градації рівня освіти переводять у кількісні. У сучасних умовах України градація «повна вища освіта» доцільно приймати рівною 16 рокам освіти, градацію «базова вища» – 15, «неповна вища» та «незакінчена вища» – 14, «повна загальна середня» – 11, «базова загальна середня» – 9, «початкова загальна» – 4, «не мають початкової» – 2 (ці особи закінчили навчання у

1–2 класах). Загальний рівень освіти контингенту осіб розраховують як середній арифметичний зважений [8, с. 70–71].

У цілому молодь в Україні вирізняється доволі високим освітнім рівнем та навчальною активністю. Проте, повне уявлення про навчальну активність молоді за статтю та типом поселення можна сформуванати, на жаль, лише за даними минулого перепису населення 2001 р. Одним із важливих показників для аналізу є рівень охоплення населення освітою. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., наявні дуже високі показники охоплення освітою дітей до 15 років (охоплення освітою дітей 6–9 років становило 89,3 %, а дітей 10–14 років – 98,4 %). Охоплення населення більш високими рівнями освіти – навіть загальнообов’язковою повною загальною середньою – значно гірші. Так, серед населення 15–19 років частка осіб, що її набували у загальноосвітніх навчальних закладах, становила 32,1 %, у професійно-технічних навчальних закладах – 14,5 %. Вищою освітою було охоплено відповідно 24,3 % молоді 15–19 років, 19,7 % – 20–24-річних, 4,2 % – 25–29-річних і 1,6 % – 30–34-річних наших співвітчизників. Після 35 років навчалася менше 1% населення даної вікової групи [8, с. 70–71].

Рівень освіти молодих сільських жінок є дещо вищим, ніж їх однолітків-чоловіків. Серед молодих сільських жінок, на відміну від чоловіків, спостерігається в 1,5 раза більше осіб, які мають повну вищу освіту (5,8 % проти 4,0 %), та удвічі більша частка індивідів з базовою, неповною і незакінченою вищою (17,9 % проти 9,8 %). Сільська молодь за рівнем освіти поступається міським одноліткам: у міських поселеннях вищу освіту всіх рівнів має половина осіб (50,9 %) віком 25–34 років, тоді як у сільській місцевості – трохи більше чверті 28 % (рис. 1).

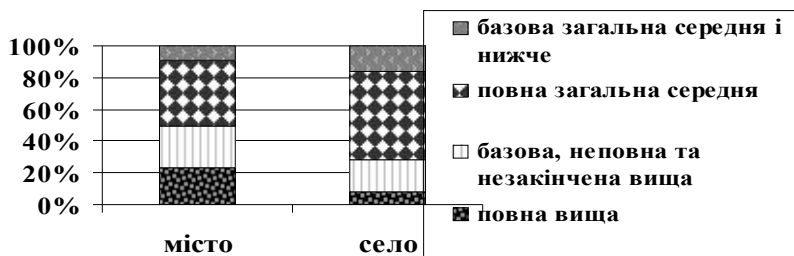

Рис. 1. Розподіл осіб віком 25–34 років за рівнем освіти і типом поселення

Джерело: за даними I Всеукраїнського перепису населення [2].

У сільській місцевості, за офіційними даними, молодь до 34 років є освіченішою за людей віком 35 років та старше. Поясненням цьому є наявність

більшої питомої ваги осіб літнього віку, молодість яких пройшла ще до введення обов'язкової середньої освіти.

Територіальна диференціація освітнього рівня сільської молоді є несуттєвою: розмах варіації середньої кількості років навчання за регіонами держави не перевищує 0,8 року (для усього сільського населення цей показник є майже вдвічі більшим – 1,4 року). Більш освіченою є сільська молодь західних регіонів (найбільше значення показника зафіксовано на Тернопільщині – 10,8 року), найменші показники спостерігаються на півдні України (рис. 2).

Статистичні дані підтверджують, що найбільша кількість сільської молоді (24,0 % від загальної кількості) мали економічну освіту, досить численними були групи молоді з освітою в галузі сільського господарства (20,2 %), технічних наук та педагогіки (по 19,5 %). Із значним відривом йдуть випускники з дипломами у сфері медицини та права (7,4 % та 3,1 %, відповідно). На осіб з освітою в галузі природничих наук, культури, гуманітарних наук та військової справи припадає менш ніж по 2 % (табл. 1).

Особливості гендерного розшарування в здобутті вищої освіти, характерні для сільської молоді, такі: молоді жінки для здобуття вищої освіти у переважній більшості обирають ВНЗ економічного або педагогічного спрямування, в той час, як сільські чоловіки надають перевагу сільськогосподарській або технічній освіті [9, с. 208].

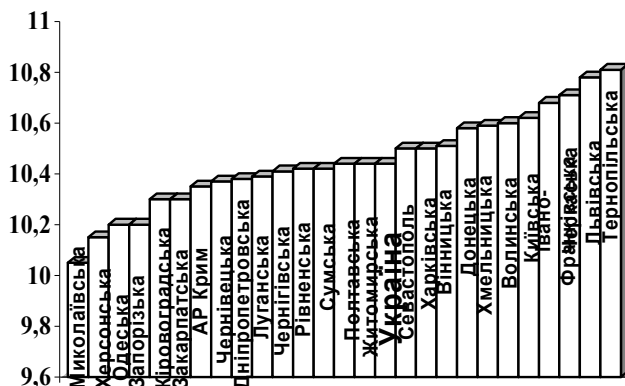

Рис.2. Регіональна диференціація середньої кількості років навчання сільської молоді

Джерело: за даними І Всеукраїнського перепису населення [2].

У цілому в країні сільське населення має нижчий рівень освіти у порівняно з їх однолітками, що проживають у містах. Згідно з даними Всеукраїнського перепису

населення, зростає кількість неписьменних людей. Сільська місцевість за цим показником значно перевищує місто: якщо в місті на 100 тис. населення неписьменних зареєстровано 342,5, то у селі – 1095,0 осіб. Незважаючи на те, що Україна здійснила ряд важливих кроків щодо формування нової молодіжної політики, наразі зробленого явно недостатньо. Відсутність фінансування у повному обсязі Державної цільової програми розвитку українського села, невідповідність визначених державою цілей та завдань у сфері молодіжної політики та реальних можливостей щодо їх вирішення, відсутність стимулювання розвитку підприємництва у сільській місцевості призвели до різкого зниження рівня життя населення, рівня загальної і професійної освіти сільської молоді [1].

Оскільки наступний перепис населення проводитиметься у 2013 р., то про сучасні тенденції охоплення освітою можна судити на основі даних органів освіти та результатів соціологічних досліджень. Прикро визнавати, що соціологічні опитування підтверджують впевненість молодих людей сільської місцевості в неможливості отримання якісної повної освіти. У більшості вони зорієнтовані на вступ у вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації, в той час, як їх однолітки, що проживають в містах, обирають переважно вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації. У загальній чисельності зарахованих до ВНЗ I–II рівнів акредитації частка сільської молоді становить 35 %, а III–IV рівнів – 25 %.

Таблиця. Розподіл осіб, що мають вищу освіту за галузями, у яких її здобуто у 2010 році, %

Галузь, у якій здобуто вищу освіту	Сільська молодь			Міська молодь	Сільське населення, віком 35 років і старше
	всього	чоловіки	жінки		
Економіка	24,0	9,2	31,8	25,3	14,7
Право	3,1	3,2	3,1	3,4	1,1
Медицина	7,4	3,2	9,7	8,1	5,6
Технічні науки	19,5	37,5	9,9	39,1	24,9
Природничі науки	2,0	1,8	2,1	1,7	1,0
Гуманітарні науки	1,5	1,5	1,5	3,0	2,3
Педагогіка	19,5	9,3	24,9	11,8	18,1
Культура	1,9	0,6	2,6	2,5	2,5
Військова справа	0,9	2,6	0,0	1,6	1,0
Сільське господарство	20,2	31,1	14,4	3,5	28,7
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

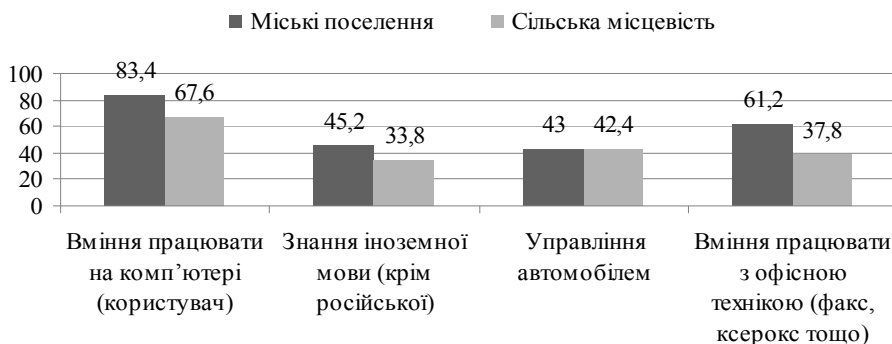
Джерело: розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України на базі обстеження умов життя домогосподарств [4].

Недоступність вищої освіти для сільської молоді пояснюється незадовільними матеріальними умовами життя більшості селян, а також

критичним станом та значним скороченням мережі сільських загальноосвітніх закладів. У 2011/12 н. р. зафіксована найменша кількість загальноосвітніх навчальних закладів за всі роки незалежності України – 19 900 шкіл, у той час, як в 1995/96 н. р. їх кількість становила 22 300 закладів. Порівняно з 2010/11 навчальним роком, втрати становили 400 загальноосвітніх закладів. Лівова частка з них припадає на сільські школи, протягом 1995–2011 рр. їх кількість скоротилася на 2000 закладів [2]. Значна кількість сільських шкіл потребують капітального ремонту, оновлення матеріально-технічної бази та навчально-методичної літератури, стикаються з браком й плінністю педагогічних кадрів. Все це призводить до неготовності або низької якості підготовки випускників сільських загальноосвітніх закладів до вступу у ВНЗ.

Судячи з результатів спеціального вибіркового обстеження молодіжних контингентів «Молодь України», традиції самоосвіти та вдосконалення знань і навичок є наразі недостатньо поширеними в Україні: порівняно невелика частина молодих людей приділяє належну увагу вдосконаленню й поповненню своїх знань та навичок, необхідних для роботи й саморозвитку. Так, упродовж 2010 р. лише 18 % опитаних молодих людей відвідували курси, лекції, тренінги або заняття, коли це було потрібно для роботи, і 20 % опитаних зазначили, що вони додатково навчалися з метою самовдосконалення. Результати проведеного обстеження дають змогу судити і про ступінь поширеності у молодіжному середовищі тих знань, навичок і умінь, що наразі високо цінуються у працівниках, як-от: навички роботи на комп'ютері, знання іноземних мов, керування автомобілем тощо (рис. 3).

Офіційна статистика підтверджує зниження зацікавленості молоді до навчання у вищих навчальних закладах сільськогосподарського спрямування: якщо у 1990 р. кількість заяв для вступу на 100 осіб становила 173, то у 2003 р. – 123 заяви [5]. Однак, у переважній більшості молодь, що поїхала на навчання до міста, не повертається на роботу до сільської місцевості через брак робочих місць, низький рівень заробітної плати, непрестижність професій, відсутність кар'єрного росту, низький рівень медичного, соціально-побутового та торговельного обслуговування.

Рис. 3. Поширеність володіння окремими інноваційними навичками серед молоді 15–34 років в Україні за типом поселення, %

Джерело: соціально-демографічне обстеження «Молодь України, 2010» [4].

Сільська молодь наразі є найбільш вразливою групою населення та базовим джерелом для розвитку аграрного комплексу держави, тому потребує особливої уваги з боку держави. Першочергового вирішення потребують питання у сфері отримання сільською молоддю якісної освіти як чинника конкурентоспроможності робочої сили України. З цією метою потребують втілення такі заходи:

- підтримка розвитку сільських шкіл та професійно-технічних закладів аграрного спрямування;
- забезпечення задля доступності освіти, розвитку розгалуженої системи навчальних закладів різних типів: ліцеїв, гімназій;
- сприяння у повному обсязі фінансуванню сільських навчальних закладів;
- забезпечення відповідного матеріального та кадрового забезпечення сільських навчальних закладів;
- сприяння комп'ютеризації та «Інтернетизації» сільських навчальних закладів;
- профорієнтація сільської молоді на професії сільськогосподарського спрямування;
- запровадження системи пошуку та навчання обдарованої сільської молоді;
- збільшення обсягів фінансового забезпечення кредитування сільської молоді на здобуття вищої освіти (особливо в аграрних ВНЗ).

Одними із найбільш актуальних проблем, що потребують вирішення на державному рівні, є розв'язання проблем зайнятості молодих людей, сприяння їх працевлаштуванню та запобігання безробіттю. Тільки кардинальні зміни як у

виробничій, так і у соціальній сферах українських селян, поєднання зусиль державних органів всіх рівнів сприятимуть повноцінному розвитку молодих мешканців села, що дозволить Україні зайняти достойне місце в міжнародному аграрному розподілі праці.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Глобалізаційні та інтеграційні тенденції ставлять перед Україною нові цілі й вимоги. Одним із показників національного добробуту є рівень конкурентоспроможності країни. Особливої значимості на шляху побудови конкурентоспроможної країни є підвищення рівня конкурентоспроможності робочої сили, визначальним чинником якої є освіта сільської молоді. Сільська молодь є базовим джерелом для розвитку аграрного комплексу держави. Проте, криза у сільському господарстві, занепад українського села, низький рівень оплати праці та доходів працівників сільського господарства, відсутність умов достойного життя у сільській місцевості, недостатній розвиток соціальної інфраструктури, незадовільні соціально-побутові умови позбавили сільську молодь гідних стартових можливостей у порівнянні з міською, та, як наслідок, спричинили відмову молодих фахівців від проживання й праці у сільській місцевості.

Сільська молодь у своїй більшості мотивована до праці. Прот, необхідність сприяння зайнятості молоді на селі шляхом збільшення престижних, механізованих робочих місць у галузях сільського господарства і соціальної інфраструктури, створення соціально-економічних й правових умов захисту молоді від безробіття є очевидною. Здійснення заходів у сфері сприяння підвищенню рівня освіти сільської молоді не тільки забезпечить високий рівень конкурентоспроможності робочої сили в Україні, але й країни в цілому.

Стратегічна перспектива нашої країни повинна будуватися на цілому ряді тактичних заходів, спрямованих на досягнення головної мети – підвищення конкурентоспроможності не тільки молодого населення нашої держави, але й країни в цілому.

Формування дієвого організаційно-економічного механізму, який удосконалив би існуючі та впровадив нові важелі ефективного використання молоді на ринку праці, лежить в основі подальших досліджень у цій сфері.

Література

---

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 р., № 1158 // Вища аграрна освіта України. Інформаційний вісник. – К.: Наук.-метод. Центр Мінагрополітики України. – 2007. – № 4. – С. 11–18.

2. Держкомстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Гнибіденко, І. Маргіналізація сільського населення як фактор соціальної безпеки держави [Текст] / І. Гнибіденко // Україна: аспекти праці. – 2004. – N 2. – С. 17–22.

4. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.

5. Морозюк Н.В., Гончарук Г.В., Муж М.Б. Формування освітнього потенціалу сільських територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnae_eamb/2011_163_2/11mnv.pdf.

6. Павлов О. Парадигма сільського розвитку / О. Павлов // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 41–48.

7. Саблук П.Т. Демографічні проблеми українського села (наукова доповідь) / П. Т. Саблук, К. І. Якуба ; відп. ред. академік УААН П. Т. Саблук. – К. : Інститут аграрної економіки УААН, 2002. – 37 с.

8. Сільська молодь України: стан, проблеми та шляхи їх вирішення. Щоріч. доп. Президентів України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2004 р.) / Т.В. Безулік, А.І. Білий, Є.І. Бородін та ін. Ред. кол.: Ю.О. Павленко та ін., Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді. – К.: Гопак, 2005. – 264 с.

9. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. О.М. Бородіної, І.В. Прокопи. – К., 2010. – 376 с.

10. Шпикуляк О.Г. Трудовий потенціал села та кадрове забезпечення аграрних підприємств / О.Г. Шпикуляк // Агроінком. – 2005. – № 5–6. – С. 63–65.

11. Якуба К.І. Жінка в українському селі: соціально-демографічні проблеми / К.І.Якуба // Економіка України. – 1999. – №4. – С. 54 – 60.
